

Zuidwesterheem

jaargang 31
nummer 100

Informatiebulletin van de
AWN - vrijwilligers in de archeologie -
afdeling Zeeland
december 2019

Jubileumnummer
100 nummers
Zuidwesterheem

INHOUD:

Voorwoord	03
Middeleeuwse muntslag in Zeeland	05
Walichrum, een vroegmiddeleeuwse handelsnederzetting op Walcheren	12
Koudekerke-Meinersweg revisited de voorlopige resultaten op basis van enkele bijzondere vondsten	16
Een weekloon in het riool	24
Scheepsresten in de Zwaakse Weel	28
Een nieuw leven voor de Buitenwallen van Sluis	35
Nawoord	46
Colofon	47

Foto omslag: Leo den Heijer. (Archeologen van Erfgoed Zeeland op Oud-Rilland).

Foto hieronder: Niek Beeke. (Thermenmuseum Heerlen).

Voorwoord

In 1989, dus 30 jaar geleden, kwam het toenmalige afdelingsbestuur weer met een voorstel de leden wat meer te betrekken bij de activiteiten van onze afdeling. Vele leden (onze afdeling telde toen ruim 50 leden) kenden we slechts van naam, maar zagen we zelden bij lezingen, vergaderingen of veldwerk. Op de regelmatig terugkerende vraag hoe we deze 'onzichtbare' leden enthousiaster zouden kunnen maken wilden we iets bedenken waarmee we iedereen konden bereiken. Mijn voorstel om een afdelingskrantje te gaan samenstellen vond men na enige aarzeling het proberen waard.

Het eerste krantje kwam uit in 1989 en werd een 'proeve van een afdelingsblad' genoemd. Het had géén naam en géén redactie. Over de verschijningsfrequentie durfden we geen uitspraken te doen. Voorlopig stelde ondergetekende als secretaris het krantje samen. Met veel knip- en plakwerk, tikkend op een oude typemachine waarvan de letter e dichtgelopen was, voorzag ik het probeersel van leuke plaatjes die ik overal uitknipte om het aantrekkelijk te maken. Tevens zorgde ik voor het kopiëren. Het was niet de bedoeling dat het een éénrichtingsverkeer zou worden; het bestuur was enthousiast, maar we verwachtten ook wat inbreng van de leden. En dus werden er tips gegeven voor mogelijke bijdragen: over vakantie-ervaringen, bezochte musea en

tentoonstellingen, over boeken en tijdschriften, vondstmeldingen, de eigen verzameling, alles natuurlijk gericht op archeologie.

Verder werd gevraagd wie er een leuke naam wist voor de boreling, wie bereid was deel uit te maken van de redactie, en wie bereid zou zijn het krantje tweemaal per jaar bij leden in de buurt thuis te bezorgen om de portiekosten te drukken.

Vol verwachting werd het eerste nummer aan de leden verzonden. Hoe zou het ontvangen worden?

Bladerend in nummer 2 valt te lezen dat er veel positieve reacties binnengekomen waren op het krantje en ik was reuze blij met de respons die we van diverse kanten kregen.

Zo ontving ik een aantal reisimpresies van een rechtgeaard AWN'er, die het niet laten kon vakantie en archeologie te combineren. Dank zij die verhalen ben ik, nieuwsgierig geworden, bij verschillende door haar beschreven vindplaatsen in Frankrijk geweest, o.a. naar de centra van de terra sigillata productie bij La Graufesenque en Lezoux.

Iemand toonde zich tevens bereid alle krantjes voor leden in Middelburg aan huis te bezorgen. Helaas meldde niemand zich aan voor de redactie.

We ontvingen 4 suggesties voor een naam: Skald (de Schelde), De Troffel, De Smeltkroes en Zuidwesterheem. De laatste behaalde bij het in stemming brengen de hoogste score. Zuidwesterheem (ZWH) zou ons afdelingsblad gaan heten!

Het is goed blijven gaan met ons krantje. Met nr. 16, juni 1998, werd

Nummer 1.

de lay-out gewijzigd en ook werd het kopiëren uitbesteed. In september 2005, met nr. 45, werd overgegaan naar een ander formaat, A5, waarbij het voorblad in kleur werd gedrukt. Niek Beeke zorgde elke keer weer voor fraaie foto's. Sinds maart 2015, toen de digitale versie een feit werd, kwam er ook geld vrij voor de full-

colorversie. Daardoor ziet ons blad er bijzonder aantrekkelijk uit met haarscherpe foto's, wat een verschil met de gestencilde exemplaren uit de begintijd!

Dit is voor een heel groot deel te danken aan onze penningmeester en mederedacteur Niek Beeke, die het al vele jaren gedaan krijgt elk kwartaal weer een fraai afdelingsblad samen te stellen waar we trots op mogen zijn. Behalve de digitale versie ontvangen een aantal leden en/of instellingen nog de papieren versie van ZWH. Het doet mij als initiatiefnemer een groot plezier dat het krantje, waarmee we 30 jaar geleden aarzelend een begin maakten, bewezen heeft bestaansrecht te hebben. Intussen is er veel veranderd, niet al-

leen wat ZWH betreft, maar ook in de afdeling en in de archeologie in het algemeen.

Ter gelegenheid van het 100ste nummer hebben verschillende AWN-leden hun best gedaan een interessant artikel te schrijven voor deze 'jubileumeditie'. We hopen dat u ervan zult genieten en dat ons 'krantje' nog vele jaren zal blijven verschijnen.

Leida Goldschmitz.

Middeleeuwse munt- slag in Zeeland

Soms valt een bepaald munttype op omdat je dat zeer regelmatig vindt in een bepaald gebied. Zo is er een bepaald type lichte Vlaamse penning dat regelmatig wordt gevonden op Walcheren op locaties met vondsten uit de 12e en 13e eeuw. Dit was opgevallen bij de twee schrijvers van dit artikel en onafhankelijk van elkaar waren ze begonnen met dit verder uit te zoeken. In 2018 hebben zij de handen ineengeslagen en besloten dit verder samen op te pakken. Dit artikel betreft slechts een eerste aanzet. Volgend jaar zal er een uitgebreider artikel worden opgenomen in het jaarboek van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

Van de huidige provincie Zeeland zijn slechts enkele uiterst zeldzame middeleeuwse munttypen bekend. Uit de voor Zeeland zeer bewogen 13e eeuw is tot nu toe geen enkel muntstuk aan dit gewest toegewezen. De lichte Vlaamse penningen van het type Ghijssens 514, 515, 516 en 517 worden van oudsher toegeschreven aan drie mogelijke muntplaatsen, te weten: Middelburg, Doornik of St. Omaars. Het door Ghijssens beschreven type 516 is identiek aan 515, dus in dit artikel worden 3 types beschreven.

Aan de hand van een inventarisatie van teruggevonden exemplaren heb-

ben we aannemelijk kunnen maken dat deze lichte Vlaamse penningen slechts geslagen kunnen zijn op Walcheren. Er zijn in totaal 135 penningen door ons teruggevonden van het type Ghs.514-517. De nationale collecties van België en Nederland en de collectie van het Zeeuws Genootschap zijn geraadpleegd. Numis (Numismatisch Informatie Systeem) en PAN (Portable Antiquities of the Netherlands) zijn doorgenomen. Veilingcatalogi van de bekende veilinghuizen zijn doorzocht en er zijn oproepen geplaatst in De Detector Amateur, Westerheem, (de voorloper van Archeologie in Nederland en AWN Magazine - het tijdschrift van de AWN), en op diverse fora en facebookgroepen in Nederland, België en Noord-Frankrijk. Er zijn specifieke particuliere verzamelingen en vondstgegevens geraadpleegd van een aantal detectorzoekers uit Zeeland. Het overzicht geeft geen absolute opsomming en beoogt niet volledig te zijn, maar slechts een inzicht te geven in de herkomst/vindplaats van deze penningen en zo mogelijk het gewicht en de diameter te bepalen.

GHYSSENS 514

Voorzijde: centrale rechte staf met puntcirkel in het midden, aan weerszijden geflankeerd door een kleinere staf welke aan de buitenzijde is geflankeerd door een puntcirkel. Het geheel in een buitencirkel van streepjes.

Van het type Ghs.514 zijn er 36 exemplaren teruggevonden, 32 hele penningen en 4 gehalveerde.

Van 28 van de 36 exemplaren is de herkomst bekend. Van drie exemplaren weten we dat de oorsprong Zeeuws is, maar is de vondstlocatie onbekend (vermoedelijk Domburg, Walcheren). Het betreft hier een stuk uit de collectie De Man, een stuk door S.H. van der Noordaa (munt- en penningkundige), geschonken aan het Koninklijk Penning Kabinet en een stuk uit de collectie Hubregtse, thans collectie KZGW.

Keerzijde: leliekruis met puntcirkel in het midden in een binnencirkel en een buitencirkel van streepjes. Gemiddelde doorsnede: 10 mm; gemiddeld gewicht: 0,33 g.

Marie de Man was van 1889-1933 conservator van het penningkabinet van het Zeeuws Genootschap en publiceerde vele artikelen over munten en penningen.

J.A. Hubregtse (1878-1940) was onderwijzer in Haamstede en amateurarcheoloog. Slechts één exemplaar is teruggevonden in Numis en dat betreft mogelijk een exemplaar uit een privécollectie.

Voor de verspreidingskaart zijn er dus 25 gebruikt. Hiervan zijn er 22 stuks gevonden op Walcheren, 2 nabij Goes op Zuid-Beveland en 1 in Alphen aan de Rijn, in Holland.

Verspreiding
Type 514

Vondstkaart met verspreiding Ghs. 514.

GHYSSENS 515

Voorzijde: centrale kromstaf naar links met puntcirkel, aan weerszijden geflankeerd door een kleinere staf welke aan de buitenzijde is geflankeerd door een puntcirkel in een buitencirkel van streepjes.

Keerzijde: leliekruis met puntcirkel in het midden in een buitencirkel van streepjes. Gemiddelde doorsnede: 10 mm; gemiddeld gewicht: 0,33 g.

Van het type Ghs.515 zijn er 37 exemplaren teruggevonden, 32 hele penningen en 5 gehalveerde. Van 27 van de 37 exemplaren is de herkomst bekend. Van één exemplaar is bekend dat de oorsprong Zeeuws is, maar de vondstlocatie is onbekend (mogelijk Domburg). Het betreft hier een stuk uit de collectie De Man.

Voor de verspreidingskaart zijn er dus 26 gebruikt. 25 stuks zijn gevonden op Walcheren, één exemplaar is gevonden in de omgeving van Egmond. De omgeving van Egmond is een bekende vondstlocatie waar detectorzoekers vele 12e en 13e eeuwse penningen hebben gevonden.

Vondstkaart met verspreiding Ghs. 515.

GHYSSENS 517

Voorzijde: rechts en links van het midden een naar buiten gedraaide kromstaf aan weerszijden geflankeerd door een lelie in een buitencirkel van streepjes.

Keerzijde: leliekruis met puntcirkel in het midden in een buitencirkel van streepjes. Gemiddelde doorsnede: 10 mm; gemiddeld gewicht: 0,33 g.

Van het type Gh.517 zijn er 65 exemplaren teruggevonden, te weten 60 hele penningen en 5 gehalveerde exemplaren.

Van 44 van de 61 exemplaren is de herkomst bekend. Van vijf exemplaren weten we dat de oorsprong Zeeuws is, maar de vondstlocatie onbekend. Domburg en/ of Schouwen zijn hier mogelijke vondstlocaties, maar dat is niet te bewijzen. Het betreft hier drie stuks uit de verzameling Hubregtse, een stuk uit de collectie De Man en een door Van der Noordaa geschonken exemplaar.

Voor de verspreidingskaart zijn er dan ook 39 gebruikt. 38 Stuks zijn gevonden op Walcheren en één penning is gevonden in Damme, Noordwest Vlaanderen.

Economisch gezien gaat het Zeeland vanaf de 12e eeuw voor de wind. De bevolking groeit enorm en het zwaar-
tepunt verloopt van veeteelt naar landbouw, handel en scheepvaart. Steden zoals Middelburg, Zierikzee, Westkapelle en Domburg maken een enorme groei door en krijgen alle nieuwe of vernieuwde keuren (statuut,

Verspreiding
Type 517

Vondstkaart met verspreiding Ghs. 517.

plaatselijke privileges, voorrechten en verordeningen) in de relatief vredege eerste helft van de 13e eeuw. De Zeeuwse eilanden Bewesten Schelde met als kerngebied Walcheren liggen uiterst gunstig aan de hoofdvaarwegen naar het Vlaamse achterland. Middelburg is het bestuur-

lijk centrum. Zeeland is voor de Vlaamse handel op Engeland en het Rijnland een strategisch en economisch interessant en belangrijk gebied.

Kerkelijk valt Zeeland onder het bisdom Utrecht en is de Abdij een

belangrijke machtsfactor met al haar bezittingen en grafelijke privileges. Zeeland Bewesten Schelde ligt in het grensgebied tussen Holland en Vlaanderen. Zeeland valt in de 2e helft van de 12e en de 13e eeuw onder gezamenlijk bestuur van Holland en Vlaanderen (condominium). De graven van Holland laten echter geen middel onbenut om Zeeland onder volledige controle te krijgen.

Met een groeiende economie en bevolking zal ook de behoefte aan muntgeld sterk zijn toegenomen in de 13de eeuw. In tegenstelling tot het graafschap Holland, waar de muntproductie centraal plaatsvond, kende het graafschap Vlaanderen in de 2e helft van de 12e en de 13e eeuw vele stede-

lijke, geestelijke en grafelijke munthuizen. Naar onze mening waren er voldoende ingrediënten voor het exploiteren van een munthuis in Middelburg, het bestuurlijk centrum en de belangrijkste stad in Zeeland Bewesten Schelde in deze periode. Door het ontbreken van schatvondsten (met andere 13e eeuwse munten) en het ontbreken van vondsten “in situ” tijdens opgravingen is een nauwkeuriger datering vooralsnog niet mogelijk.

Tot slot kan gemeld worden dat recent een tweetal tot nu toe onbekende, maar mogelijk aan deze reeks gerelateerde, muntjes zijn gevonden.

Michiel Bil en Peter van Dijk

Walichrum, een vroegmiddeleeuwse handelsnederzetting op Walcheren

EN VONDSTEN IN DE COLLECTIE VAN HET ZEEUWS GENOOTSCHAP

Het voormalige eiland Walcheren is al erg lang bewoond. Er zijn op diverse plaatsen archeologische vondsten uit de IJzertijd gedaan en van de aansluitende Romeinse tijd zijn bij veel mensen de votiefstenen van het tempelcomplex van Nehalennia ten noorden van Domburg bekend.

Nadat het Romeinse bestuur werd opgeheven, is waarschijnlijk niet iedereen vertrokken, zoals in het verleden nogal eens vermeld werd. De zeespiegelrijzing maakte het achterland tot een waddengebied, het eiland werd een waddeneiland waar enkele schapenboeren zich gehandhaafd kun-

Tekening: Lucy de Graaf.

nen hebben. Ze vormden een kleine gemeenschap, net ten oosten van Domburg, misschien omdat daar sinds mensenheugenis altijd een plaats voor verering van goden was geweest; het was een plaats van betekenis.

Gelegen aan de monding van de Schelde en beter met een schip te bereiken dan over land, ontplooidde er zich opnieuw een belangrijke handelsnederzetting, villa Walichrum of Walacra genaamd, thuishorend in het rijkje Quentovic, Leffene en Dorestad. De Friese bevolking die er woonde dreef handel met de andere Friese kustbewoners rond de Noordzee, met de Angelsaksen in Engeland en de Scandinaviërs van Noorwegen, Zwe-

den en Denemarken. En ook Franken in het binnenland waren bereikbaar door middel van platbodemscheepjes over het tussenliggende wad. De vele vondsten die op het strand zijn gedaan, getuigen van verschillende modes in sieraden, van ambachten, jacht, strijd en handel door de vroege middeleeuwen heen.

In 1648 kwamen na een zware winterstorm de eerste Nehalennia-stenen op het strand van Domburg aan het licht. De woeste golven hadden veel zand van het strand afgespoeld en de stenen kwamen bloot te liggen. Een paar jaar daarop kwam op dezelfde manier iets verderop naar het oosten een grafveld tevoorschijn van onder het zand, het eerste. In de resten van houten grafkisten lagen geraamtes van mannen en vrouwen met muntjes, mantelspelden, wapens, schenkgerei, etc. De bewoners van de kustdorpen noemden de plek sindsdien 'de verdrongen woning der oude Gothen'; Roman Visscher noteert dit in 1656 op zijn kaart van Walcheren. De nederzetting was niet op het strand gebouwd, maar lag oorspronkelijk achter de duinen, beschut tegen de zee. De heersende westenwinden bliezen de duinen in de loop van de eeuwen echter steeds meer landinwaarts en in het begin van de 11e eeuw besloten de bewoners hun boeltje op te pakken en verderop te gaan wonen. Maar de grafvelden bleven natuurlijk liggen. Het hele dorp verdween onder het zand ... en kwam daarna op het strand weer tevoorschijn.

Grafkist; litho naar een tekening van J.C. Frederiks: Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, ZI 296-473c

Boeren, burgers en buitenlui raapten in de eeuwen daarna op wat er te vinden was; vooral de gouden, zilveren en bronzen voorwerpjes waren natuurlijk geliefd. Toen in ca. 1800 A.D. de numismaat C.A. Rethaan Macaré conservator werd van de archeologische collectie van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, kocht hij veel van deze metalen vondsten aan. Niet

alleen de munten, maar ook fibula's en andere siervoorwerpjes. Ook latere conservatoren van het Zeeuws Genootschap kochten voorwerpen aan, of kregen ze als geschenk voor het Genootschap. De kunstenaar J.C. Frederiks uit Oostkapelle maakte in 1866 een aantal schetsen van de zichtbare sporen op het strand. Niet alleen de achtergelaten graven, maar ook de

resten van diverse gebouwen waren toen nog te zien. Deze tekeningen zijn bewaard gebleven.

Pas een eeuw later kwam er ook interesse voor ander materiaal. Zo groef de bioloog en conservator van het Zeeuws Genootschap drs. P.J. van der Feen diverse putjes met botmateriaal uit en ir. J. A. Trimpe Burger stelde als beginnend archeoloog belangrijk aardewerk veilig, scherven, maar ook archeologisch compleet vaatwerk.

Het Zeeuws Genootschap bestaat dit jaar 250 jaar.

Met de archeologische vondsten van het Zeeuws Genootschap, enkele vondsten van Erfgoed Zeeland en het RMO in Leiden, is in museum Terra Maris getracht een beeld te schetsen van het dagelijkse leven in Walichrum, van ca. 600-1030 A.D. Het is een tentoonstelling die geschikt is voor zowel kinderen en volwassenen, onder de titel: “Vikingen op Walcheren? vondsten, verhalen, feiten en fabels”.

Dat er Vikingen op Walcheren zijn geweest, weten we uit geschriften uit

die tijd, maar er is tot nu toe op het strand niets van hen teruggevonden. Er zijn wel objecten gevonden met duidelijk Scandinavische invloed, maar die kunnen ook door aankoop, ruiling, schenking of verliezen in Walichrum verzeild geraakt zijn. De tentoonstelling gaat dus over de plaatselijke Friese bevolking.

Veel van de functie van de voorwerpen wordt in de tentoonstelling verklaard aan de hand van sfeervolle tekeningen van Lucy de Graaf. Een catalogus met een uitgebreidere toelichting en de gegevens van de voorwerpen is te downloaden van: www.kzgw.nl> Collecties> Archeologische collectie> Walichrum.

Aagje Feldbrugge, conservator archeologische voorwerpen bij het KZGW.

Zilveren mantelpin; foto: A. Feldbrugge.

Koudekerke-Meinersweg revisited: de voorlopige resultaten op basis van enkele bijzondere vondsten

De Romeinen in Koudekerke: gaat het om industrie of toch bewoning? In 1978 is aan de Meinersweg in Koudekerke door de AWN een Romeins complex uit de Flavische tijd (ca. 70-100 n. Chr.) opgegraven dat bestond uit enkele oventjes, waarbij genoeg aardewerk is gevonden om enkele dozen te vullen. Deze opgraving leidt al jaren tot discussie over de exacte aard van de vindplaats: gaat het om een kalkbranderij zoals de vondstcontexten doen vermoeden of is het toch zoutproductie vanwege de aanwezigheid van briquetage aardewerk?

Er is echter een heel andere kant aan deze vindplaats: het aangetroffen vondstmateriaal duidt namelijk op een veel complexer verhaal. Hoewel er best veel handgevormd aardewerk is gevonden, bevat het complex ook relatief grote hoeveelheden importaardewerk, zoals geverfde bekertjes, gladwandige kruiken en transportamforen. In ieder geval veel meer dan andere industriële vindplaatsen in Zeeland, zoals bijvoorbeeld de zoutwinningssite Middelburg-Mortiere of de mosselverwerkingsite(s) in Serooskerke.

Vanwege deze rijkdom aan importaardewerk is het Zeeuws Archeologisch Depot in 2018 een project begonnen waarbij samen met vrijwilligers van de AWN het aardewerk opnieuw is bekeken. In deze bijdrage

worden de eerste resultaten gepresenteerd. Dit wordt gedaan aan de hand van enkele opvallende vondsten die elk een ander stukje informatie toevoegen aan de aard of datering van Romeins Koudekerke en elk een klein – zij het bijzonder – onderdeel vormen van het grotere geheel.

EEN GLADWANDIGE ZEEF?

Eén van de meest bijzondere objecten uit de opgraving is een zeefpot (zie fig. 1). Van deze pot zijn niet veel fragmenten over, maar grote delen van de wand, de rand en een stukje van de zeef waren nog te restaureren. De complete pot zal een volledige zeef hebben gehad met in het midden een stop (zie fig. 2). Dit weten we omdat er completere exemplaren teruggevonden zijn in het grafveld van Zaltbommel-De Wildeman (Veldman & Blom 2010, 351), in Forum Hadriani (Holwerda 1923, afb.97, nr. 372) en in Nijmegen (Holwerda 1941, Pl.XI, nr. 514). Deze exemplaren zijn echter vervaardigd in lichtgrijze terra nigra, terwijl het Koudekerkse exemplaar gemaakt is van witbeige gladwandig aardewerk. Vooralsnog zijn hier geen parallellen voor gevonden. Waar deze zeefpotten voor gebruikt werden is nog onduidelijk. De oorspronkelijke opgravers van Koudekerke-Meinersweg dachten

aan een reuk- of rookvat (Van den Berg & Hendrikse 1980, 222), maar er is ook wel geopperd dat het gaat om een melkkoker. Het is echter waarschijnlijker dat het een wijnzeef betreft (Veldman & Blom 2010, 351). Dit soort objecten werd gebruikt om ongezuiverde wijn te filteren. Hoe dan ook is dit een bijzonder object, dat eigenlijk niet te verwachten is op een vindplaats waar alleen ambachtelijke

of industriële activiteiten hebben plaats gevonden. Een wijnzeef hoort bij een verfijndere cultuur en duidt op de aanwezigheid van mensen met een hogere sociale status en meer welvaart dan de gewone arbeider. Er zijn indicaties dat deze zeefpot (deels) is verbrand, wat er wellicht op duidt dat deze pot onderdeel was van een crematie(graf).

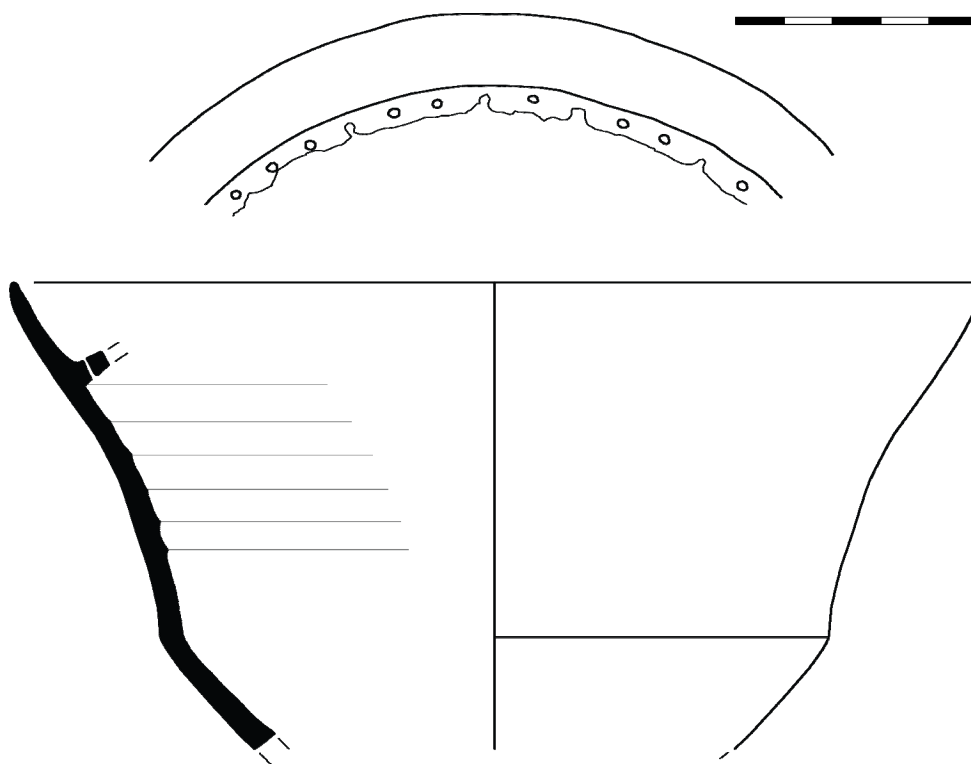

Fig. 1: Een gladwandige zeef? (tek. Leida Goldschmitz).

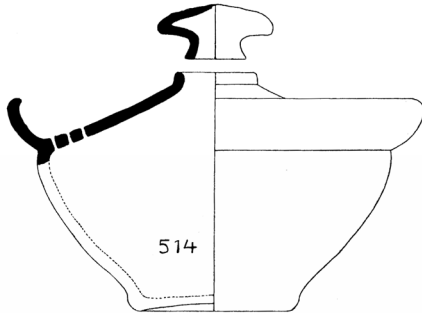

Fig. 2: Een terra nigra zeefpot uit Nijmegen (Holwerda 1941, Pl.XI, nr.514).

HET GEVERFDE AARDEWERK

Bij de opgraving zijn ca. 700 fragmenten aangetroffen van geverfde bekers. Het grootste deel van deze bekers is vervaardigd in een wit baksel met een geeloranje deklaag (techniek A) en een klein percentage in een wit baksel met een donkere (grijs tot grijsblauw) deklaag (techniek B). Het merendeel van de bekers is versierd met barbotine (keramisch slib) in de vorm van florale motieven of schubben, bestrooid met stukjes zand of klei of versierd met arcering (kleine streepjes). In de meeste gevallen gaat het om bekers van het type Stuart 1, die gedateerd worden tussen ca. 40 en 110 n. Chr., maar ook een klein percentage bekers Stuart 2, die dateren vanaf 90 n. Chr. In deze collectie geverfde bekers zijn drie bijzondere exemplaren te vinden: een opvallende gezichtsurn met een oortje en twee bekers met donkerrode verf.

Een gezichtsurn is een pot waarop met klei een gezicht geboetseerd is. Dit soort potten worden geregeld gevonden, maar vrijwel altijd in zogenaamd ruwwandig aardewerk dat vooral gebruikt werd voor kookpotten. Aan de Meinersweg is een gezichtsurn gevonden in de vorm van een geverfde beker (zie fig. 3). Helaas is de beker niet meer compleet, maar de gelaatstrekken zijn duidelijk herkenbaar: een (inmiddels ervan afgevallen) neus, een brede lachende mond, kleine ogen en enorme wenkbrauwen. Het gezicht doet in eerste instantie denken aan de theatermaskers die gemaakt werden in het Rijnland, verwijzend naar een masker horende bij een figuur uit een Romeinse komedie. Het oortje op de achterkant van de beker – dat toch de illusie schept van een soort Romeinse theepot – maakt het exemplaar des te bijzonder, omdat Romeinse bekers slechts zelden hiermee waren uitgerust. Het lijkt erop dat geverfde gezichtsurnen gemaakt werden in Keulen (Höpken 2005, 74). Aan de Meinersweg zijn twee geverfde bekers gevonden met een opvallende donkeroranjerode deklaag (zie fig. 4). In één geval gaat het om een schubbenbeker Stuart 1, terwijl de andere ietwat bijzonderder is, dit is namelijk een bestrooide deukbeker die qua type overeen komt met Hofheim 85 (Liesen 1994, p.18, Tf.2.4). Deze twee bekers zijn bijzonder omdat het gaat om producten uit Xanten. Hoewel inmiddels bekend is dat in Xanten – en andere plekken in het Rijnland – geverfde bekers werden

gemaakt, worden deze slechts zelden gevonden buiten het Rijnland. In de meeste gevallen gaat het namelijk om de geverfde bekers die op een veel industriëlere schaal gemaakt werden in Keulen. De andere reden waarom de twee Xantener bekers zo bijzonder zijn is de datering: dit baksel duidt

namelijk op de productie in de Neroonse tijd (pers. comm. B. Liesen, zie ook: Liesen 1994, 18; Vilvorder 2010, 336-338). Dat wil zeggen dat deze bekers (mogelijk) een indicatie zijn dat de Romeinse vindplaats Koudkerke-Meinersweg wellicht in de jaren '60 van de 1ste eeuw begint.

Fig. 3: Een geverfde gezichtsurn op de tekentafel van Leida Goldschmitz (foto auteur).

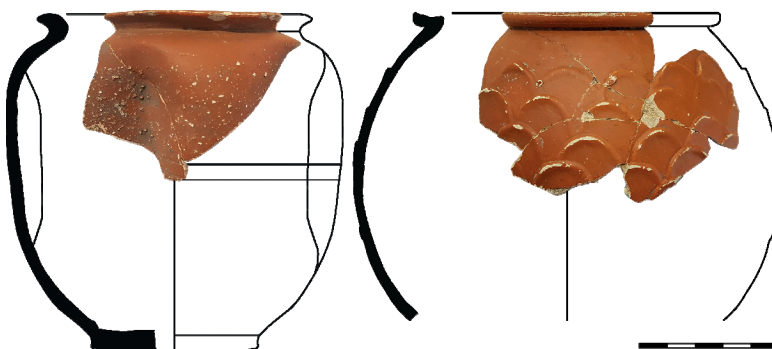

Fig. 4: Twee geverfde bekers uit Xanten.

DE AMFOREN

Bij de opgraving aan de Meinersweg zijn 304 fragmenten gevonden van amforen. Dit zijn de grote transportcontainers uit de Oudheid die veelal gebruikt worden voor het transport van vloeistoffen zoals wijn, olijfolie of vissaus. Amforen zijn een goede indicatie voor de aard van een vindplaats: enerzijds geven ze aan hoe de locatie past binnen de globale Romeinse economie en anderzijds zijn het soort en de hoeveelheid producten een indicatie voor de aard (e.g. sociale status, welvaart) van de bevolking. Meer dan de helft van de amforen is geïmporteerd uit het Rijnland. De regionale amforen zijn te classificeren als de Vermeulen 84A. Hierbij gaat het om een amfoor uit de Flavische periode die vermoedelijk gemaakt werd in Xanten. Vermoedelijk werden de amforen gebruikt om Zuid-Gallische wijn te vervoeren die in Xanten overgeslagen werd vanuit grote houten vaten in kleine amforen om te distribueren naar de verschillende legerkampen en nederzettingen aan de noordgrens (Van den Berg 2017). Aan de Meinersweg zijn van één van dit soort amforen genoeg fragmenten gevonden om de amfoor te kunnen reconstrueren (zie fig. 5). Hiermee is het één van de weinige archeologisch

complete exemplaren die tot nu toe van dit type zijn gevonden.

Aan de Meinersweg zijn niet alleen regionale amforen gevonden, er zitten ook fragmenten tussen van containers die in het Middellandse Zeegebied zijn gevonden. Zo zijn er 11 zeer grote fragmenten geïdentificeerd van de Dressel 20 olijfolieamfoor uit de Romeinse provincie Baetica (Andalusië, Spanje). Een van deze amforen droeg een stempel SCĀL·GA[B] (zie fig. 6). Het eerste deel van de stempel SCAL verwijst naar de *figlinae* of werkplaats Scalensia en het tweede deel GAB is een deel van een vooralsnog niet herleidbare Romeinse naam (een cognomen of bijnaam) (Barea et al. 2008, 82, nr.29). De Scalensia-werkplaats of -plaatsen waren actief vanaf de Neroonse periode tot in de Flavisch-Trajaanse tijd en lagen in het plaatsje Cerro de los Pesebres nabij Hornachuelos (Barea et al. 2008). Amforen van deze werkplaats zijn inmiddels ook gevonden in de pre-Flavische legerplaats op het Kops Plateau, het Flavische castrum en *canabae legionis* van Nijmegen (Berni 2017, 263-264, nr.160); en in de *limescastella* van Vechten en Alpen aan de Rijn (resp. Van den Berg 2014, 717, nr.41; Van der Werff 2003, 114).

Fig. 5: Een archeologisch complete Rijnland-amfoor (foto: Mieke Wijnen fotografie).

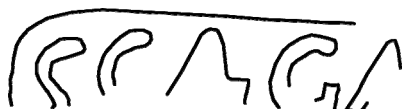

Fig. 6: Een amfoorstempel uit Baetica (Schaal 1:1).

RUWWANDIG AARDEWERK UIT NIJMEGEN

In de Flavische tijd werd er op de Holdeurn in Nijmegen bouwkeramiek en aardewerk gemaakt. De oranje keramiek - met name de dakpannen - zijn geregeld aangetroffen met de stempel van het Legio X Gemina dat

gelegerd was op de nabijgelegen Hunerberg. Enkele potten die gemaakt zijn op de Holdeurn hebben ook Koudkerke-Meinersweg bereikt. Bij één van de exemplaren is er nog een rand van een grote - qua formaat bijna dolium-achtige - pot, waarmee een type bepaald kan worden: het gaat hier om een Holwerda NW 62a

(Holwerda 1944, 19) (zie fig. 7). Met behulp van de archeologen van de Gemeente Nijmegen kon worden bevestigd dat het inderdaad gaat om een pot in een Holdeurns baksel (pers.

comm. J. Hendrikse). Het is mogelijk dat ook dakpannen van de Holdeurn in Koudekerke gebruikt zijn, maar dit wordt nog verder onderzocht.

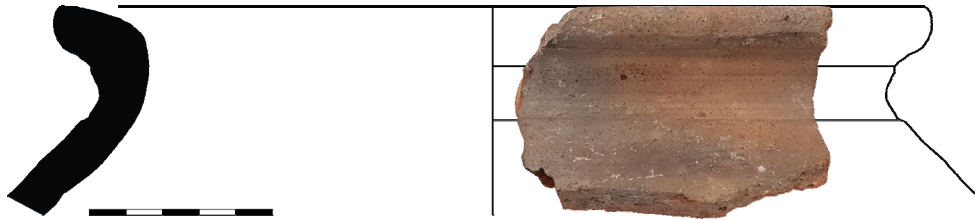

Fig. 7: Een rand van een Holdeurnse pot.

CONCLUSIE

In deze bijdrage zijn een aantal bijzondere stukken aardewerk aan bod gekomen. Deze vertegenwoordigen slechts een klein deel van het archeologische complex, dat ook talloze exemplaren opgeleverd heeft van lokaal gemaakt handgevormd aardewerk en briquetage, alsook gedraaid Menapisch aardewerk en andere geïmporteerde bekertjes, kopjes, potten, kommen en borden. Toch laten deze bijzondere stukken zien dat Koudekerke-Meinersweg een complexe vindplaats is, die meer biedt dan enkel informatie over de productie van schelpkalk of zout. De bovenstaande vondsten duiden namelijk op andere belangrijke aspecten. Zo laten de aanwezigheid van de zeefpot, de geverfde bekertjes en de amforen zien dat er ook mensen rondliepen die welgestelder

waren dan de gemiddelde arbeider, dagloner of slaaf. Hierdoor mag de vraag gesteld worden of er in de buurt van de Romeinse oventjes aan de Meinersweg niet een rijker gebouw (villa?) of nederzetting heeft gelegen. Verder blijkt uit het geïmporteerde aardewerk dat er een belangrijke connectie was met het Rijnland, met name met het gebied Xanten/Nijmegen. Zou dat er op kunnen wijzen dat hetgeen in Koudekerke werd geproduceerd bedoeld was voor het Romeinse leger, dat gestationeerd was aan de Rijn grens, in de Castra Vetera II bij Xanten of op de Hunerberg in Nijmegen? Dit zijn slechts voorlopige resultaten. In de tussentijd loopt het onderzoek van Erfgoed Zeeland en de AWN verder ... aldus, wordt vervolgd.

- Barea Bautista, J.S., Barea Bautista, J.L., Solís Siles, J., & Moros Díaz, J., 2008: *Figlina Scalensia: Un centro productor de ánforas Dressel 20 de la Bética*, Barcelona (Col·lecció Instrumenta, 27).
- Berg, J. van den & Hendrikse, W., 1980: Een Romeinse schelpkalkbranderij uit de eerste eeuw te Koudekerke (ZLD), *Westerheem* 29-3, 220-232.
- Berg, J.J.H. van den, 2014: Amphora stamps from Fectio (Vechten, NL), In J.M. Blázquez Martínez & J. Remesal Rodríguez (eds.), *Estudios sobre el Monte Testaccio (Roma) VI*, Barcelona (Col·lecció Instrumenta, 47), 683-724.
- Berg, J.J.H. van den, 2017: Early Roman Rhineland Amphorae on the Kops Plateau, In C. Carreras & J. van den Berg, *Amphorae from the Kops Plateau (Nijmegen): trade and supply to the Lower-Rhineland from the Augustan period to AD 69/70*, Oxford (Roman Archaeology 20), 161-184.
- Berni Millet, P., 2017: Epigrafía anfórica de Nimega, In C. Carreras & J. van den Berg, *Amphorae from the Kops Plateau (Nijmegen): trade and supply to the Lower-Rhineland from the Augustan period to AD 69/70*, Oxford (Roman Archaeology 20) 185-282.
- Holwerda, J.H., 1923: *Arentsburg. Een Romeinsch militair vloodstation bij Voorburg*, Leiden.
- Holwerda, J.H., 1941: *De Belgische Waar in Nijmegen*, Nijmegen.
- Holwerda, J.H., 1944: *Het in de pottenbakkerij van de Holdeurn gefabriceerde aardewerk uit de Nijmeegsche grafvelden*, Leiden.
- Höpken, C., 2005: Die römische Keramikproduction in Köln, Mainz.
- Leisen, B., 1994: Töpferschutt des 1. Jahrhunderts n. Chr. Aus dem Bereich der Colonia Ulpia Traiana (Schnitt 76/20), *Xantener Berichte* 4, Köln - Bonn.
- Vilvorder, F., 2010: La Céramique Engobée de Xanten, In R. Brulet, F. Vilvorder & R. Delage, *La céramique romaine en Gaule du Nord : Dictionnaire des céramiques - La vaisselle à large diffusion*, Turnhout, p. 336-338.
- Veldman, H.A.P. & Blom E. (red.), 2010: *Onder de zoden van Zaltbommel*, Amersfoort (ADC monografie 8).
- Werff, J.H. van der, 2003: The third and second lives of amphoras in Alphen Aan Den Rijn, *Journal of Roman Pottery Studies* 10, 109-116.

J.J.H. van den Berg MA
 Erfgoed Zeeland
 depotbeheerder ZAD /
 KNA Specialist Materialen

Een weekloon in het riool

Onlangs nog vertelde een kennis, een oudere dame, dat bij toiletbezoek haar mobieltje uit haar broekzak was gegleden, in de pot was gevallen en doorgespoeld. Foetsie mobieltje. Kostbare dingen verliezen is van alle tijden; door de eeuwen heen zijn voorwerpen in het 'screet' beland om ze nooit meer terug te zien. Nooit? Op 31 augustus en 18 september 2000 werden op het terrein achter het Lampsinshuis twee beerputten gevonden en onderzocht. Het terrein werd afgegraven voor de bouw van het toekomstige Maritiem MuZEEum. Het toenmalige Stedelijk Museum voldeed niet meer aan de eisen van de tijd en zat te krap in zijn jas. Het Lampsinshuis (genoemd naar de rijke reder Cornelis Lampsins) werd de basis van het nieuwe museumcomplex. Ten behoeve van de uitbreiding werd het aangrenzende pand uit 1912 gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. De achtertuin zat vol funderingsresten van eerdere woningen en muurresten van kelders uit de 17e en 18e eeuw. De eerste beerput was groot, 3 x 1,5 m, met een overwelfing van gele ijselstenen. Veel zat er niet in; de weinige vondsten lagen geconcentreerd bij de stortkoker en het materiaal dateerde uit de 17e en 18e eeuw. Behalve aardewerk- en glasscherven, botten en hout werden er twee tinnen

soldaatjes gevonden uit de napoleontische tijd, twee tinnen fluitjes en, best bijzonder, een houten pop uit de 19e eeuw, helaas zonder ledematen. Kennelijk was de put in het verleden al eens leeggehaald. De inhoud bestond uit louter beer zonder een duidelijke gelaagdheid. Waarschijnlijk dateert de aanleg uit de 17e eeuw.

De tweede beerput, gelegen direct achter de achtergevel van het gesloopte pand naast het Lampsinshuis, was veel kleiner, 1 x 1 m. Mogelijk is een deel van een 17e-eeuws rioolstelsel als stortplaats gebruikt. Ook hier werd bovenin bij de stortkoker een concentratie vondstmateriaal aangetroffen. De onderzoekers vonden, behalve opvallend veel pijpenkoppen en -stelen, aardewerkscherven, botmateriaal en glas, een blinkende gouden munt, het onderwerp van dit artikel. De munt bleek een Engelse guinea van Charles II te zijn, weliswaar wat gesleten, maar het jaartal was nog net te lezen: 1684. De munt is geslagen in het jaar voor zijn dood (1685). Gezien de slijtage is de munt waarschijnlijk lang in omloop geweest voor hij in de beerput belandde tussen het overige materiaal uit de 18e eeuw. Destijds had de munt een waarde van zo'n f 8,50. Ter vergelijking: het gemiddelde dagloon van een arbeider bedroeg ongeveer 1 gulden en daar was men dan vaak twaalf uur voor in touw! Het is echter erg lastig om ons geld en onze koopkracht te vergelijken met die uit de late 17e eeuw. Vreemde munten waren hier gewoon in omloop en werden als gangbaar

*Voorzijde: guinea van Charles II.
Foto's: Erfgoed Zeeland.*

*Keerzijde: Wapens van Engeland,
Ierland, Schotland en Frankrijk.*

geld beschouwd.

Gouden en ook zilveren munten werden op hun gewicht beoordeeld en de zwaarte bepaalde de waarde; deze bepaalde men met van overheidswege geijkte koperen muntgewichtjes en een balansje.

DE GUINEA

Op de voorzijde zien we de afbeelding van Charles II, koning van Engeland van 1660 – 1685, met een lauwerkrans om het hoofd.

De tekst luidt: CAROLUS. II. DEI. GRATIA.

Op de keerzijde zien we in kruisvorm vier gekroonde wapens. Bovenaan het wapen van Engeland, links dat van Ierland, rechts van Schotland en onderaan van Frankrijk (De Engelse koningen claimden de koningstitel sinds de regering van Edward III). Daartus-

sen vier scepters. In het centrum vier verstrengelde “C”s.

De tekst luidt: MAG[um]. BR[itanniae]. FRA[nciae]. ET. HIB[erniae]. REX. 1684.

De munt is 2,5 cm in doorsnede en weegt 8,08 gram. Om snoeien tegen te gaan is de rand gekarteld.

Een guinea was 21 shilling of - in decimaal geld - 1,05 pond. De munt werd in 1663 tijdens de regering van Charles II ingevoerd met een waarde van 20 shilling. Door fluctuaties in de goudprijs varieerde de waarde tussen de 20 en 30 shilling, tot deze bij koninklijk besluit in 1717 op 21 shilling werd vastgelegd. De guinea was de eerste machinaal geslagen munt in Engeland. De naam is afgeleid van Guinee in West Afrika, waar veel van het goud voor de productie van deze munten vandaan kwam.

CHARLES II

In de 25 jaar dat Charles II op de troon zat, maar ook daarvoor en daarna, had de Republiek heel wat te stellen met Engeland. Tijdens zijn regering vonden onder meer de Tweede en de Derde Engelse Oorlog plaats, de roemruchte tocht naar Chatham, de Vierdaagse zeeslag waarbij de Vlissingse luitenant-admiraal Cornelis Evertsen het leven liet, en de Tweedaagse zeeslag, waarbij zijn broer Johan sneuvelde. En het jaar 1672 staat in de historie vermeld als het 'Rampjaar'.

Charles II besteeg de troon na de dood van Cromwell. Na jaren in het buitenland in ballingschap te hebben gewoond, o.a. in Den Haag, vertrok hij in 1660 vanuit Scheveningen met het schip de Royal Charles naar Dover.

Nog in datzelfde jaar ontving hij een geschenk ter waarde van 600.000 gulden (The Dutch Gift) van de Staten Generaal om hem gunstig te stemmen in de hoop op betere verhoudingen, minder inbeslagnames en indien mogelijk het afschaffen van de Akte van Navigatie, een voor de Nederlandse handel wurgende maatregel. Deze Akte was in 1652 door Cromwell ingesteld en na de troonsbestijging van Charles II in 1660 door het Parlement hernieuwd.

In 1660 bracht een delegatie, waaronder de Vlissinger Michiel van Gogh, het geschenk, bestaande uit een plezierjacht, een wandtapijt, een slaapkamerameublement en vele schilderijen van Italiaanse en Hollandse meesters

naar Engeland. Veel hielp het niet; enkele jaren na deze genereuze gift waren de beide landen weer in oorlog. Behalve de verovering van Nieuw Amsterdam (New York) in 1664 en handelsposten in West Afrika op de Nederlanders, wat leidde tot de Tweede Engelse Oorlog, kende zijn regering nogal wat tegenslagen. In 1665 brak de pest uit, die in Londen alleen al 70.000 levens kostte. Het jaar daarop brak een grote brand uit die Londen voor een groot deel in de as legde.

En in 1667 vernietigde de Nederlandse vloot o.l.v. Michiel de Ruyter en Cornelis de Witt een groot deel van de Engelse oorlogsvloot tijdens de tocht naar Chatham en werd het vlaggenschip de Royal Charles, waarmee Charles II zes jaar eerder vanuit Scheveningen naar Engeland vertrokken was, in triomf naar Hellevoetsluis gesleept waar het zes jaar later werd gesloopt. Het schip, een driedekker met 80 kanons aan boord, toen inmiddels 18 jaar oud, stak te diep voor gebruik in onze kustwateren. De prachtige spiegelversiering werd de trots van het Rijksmuseum in Amsterdam. In 2012 keerde de spiegelversiering na 345 jaar tijdelijk terug naar Engelse bodem, in bruikleen gegeven aan het National Maritime Museum in Londen.

Hoe de guinea in de beerput terecht is gekomen weten we niet, we kunnen er slechts naar gissen. Had een gebruiker van het 'privaat' misschien een gat in zijn zak? Of is de munt op de een of andere wijze tussen het keukenafval

Hans Bostelaar aan het werk bij het Lampsinshuis. Foto: Erfgoed Zeeland.

terechtgekomen en zo in de put beland? In de zomer van het jaar 2000 vond een medewerker aan het onderzoek die bezig was de beerput leeg te halen - en in feite hetzelfde werk deed als een middeleeuwse 'stilleveger', d.i. iemand die privaten/beerputten leegmaakt - tot zijn verbazing en vreugde de gouden munt, 316 jaar nadat hij geslagen was. De guinea bevindt zich thans in het Zeeuws Archeologisch Depot van Erfgoed Zeeland in Middelburg.

Leida Goldschmitz.

BRONNEN

Claeys, J., en N.L. Jaspers en S. Ostkamp (red.) Vier eeuwen leven en sterven aan de Dokkershaven in Vlissingen. Een archeologische opgraving van een postmiddeleeuwse stadswijk in het Scheldekwartier in Vlissingen. ADC Monografie 9/ADC Rapport 1635. Amersfoort 2010.

Gelder, dr. Enno van., en drs. Joh. S. Boersma. Munten in muntvondsten. Bussum 1967.

Weber, drs. Wilbert., Een tuin vol ellende. In: Den Spiegel. Okt. 2000.

Nieuwsbrief Archeologie nr. 12. Prov. Zeeland, afd. Voorlichting. Okt. 2000.

Rapportage waarnemingen afgraven tuin Lampsinshuis. Aug/sept. 2000 PACZ/SCEZ.

wikipedia.org/wiki/Dutch_Gift

wikipedia.org/wiki/Karel_II_van_Engeland

newworldencyclopedia.org/Charles_II_of_England

en.wikipedia.org/wiki/guinea

Dit artikel is in uitgebreidere vorm verschenen in Den Spiegel van april 2016. Dit is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden van het MuZEEum en het Gemeentearchief Vlissingen.

Scheepsresten in de Zwaakse Weel

1. INLEIDING

De Zwaakse Weel, gelegen tussen de Zuid-Bevelandse dorpen 's-Gravenpolder, Nisse en Kwadendamme en de aansluitende restgeul (kreek) waren eind 20e eeuw door bedrijfslozingen uit de omgeving zeer sterk vervuild.

Afb. 1. Locatie Zwaakse Weel met scheepswrak.

Om de waterkwaliteit te verbeteren moesten de lozingen stoppen en de waterbodems worden opgeschoond. In 1992-1993 is de Zwaakse Weel uitgebaggerd en van een schone zandlaag voorzien (PZC, 29-01-1992) Daarbij is men niet dieper gegaan dan maximaal 2 à 2,5 meter. Op deze diepte bevond zich een zachte natuurlijke bodem waarop de nieuwe zandlaag is aangebracht.

Tijdens de werkzaamheden stootte de snijkopzuiger (cutterzuiger) op harde elementen, die een belemmering voor het baggerwerk vormden. Duikers hebben waargenomen dat hier op regelmatige afstand staanders (houten spanten?) van mogelijk een schip lagen die overgroeid waren met brakwaterkoraal (PZC, 09-10-1993). Dit wordt ook wel Zeeuws koraal, palingbrood of levende stenen genoemd. De Latijnse naam is *Electra Crusulenta* (zie afb. 4).

De aangetroffen scheepsresten (voorlopig ga ik ervan uit dat dit een scheepswrak kan zijn) zijn een raadsel. De vraag is: hoe en wanneer is dat daar terecht gekomen? Is nader archeologisch (onderwater) onderzoek nog mogelijk en is het zinvol?

2. DE LOCATIE VAN HET WRAK IN DE ZWAAKSE WEEL

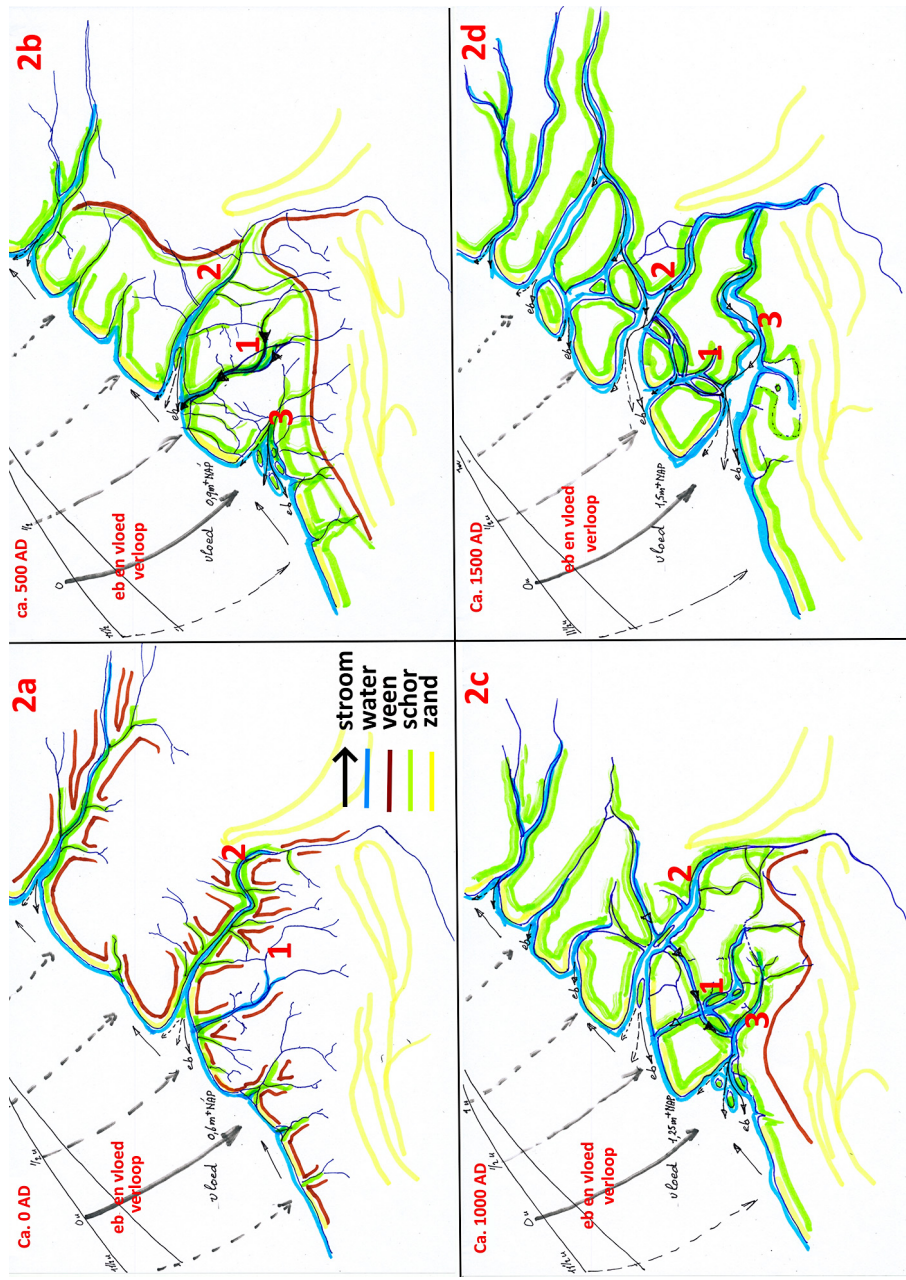
De restgeul van de Zwake, die hier voor het gemak de Zwaakse Weel wordt genoemd, ligt in de Middellzwa-kepolder. Deze polder sluit in het zuiden aan op de Slabbekoornpolder uit ca. 1320 en de Vlieguitpolder, die in

ca. 1460 is bedijkt. Aan de noordkant sluit de Middellzwa-kepolder aan op de 's-Gravenpolder, die omstreeks 1316 is aangelegd in opdracht van de Grafelijkheid, en op de Rondepolder, die vóór 1445 is bedijkt. De Middellzwa-kepolder is ontstaan door het aanleggen van twee afdammingen in de restgeul van de Zwake. De eerste afdamming was de Lenshoekdijk die Zuid-Beveland verbond met het eiland Borsele-Baarland, ten zuiden van 's-Gravenpolder. Een tweede afdamming van de restgeul van de Zwake vond plaats tussen de Rondepolder en de Vlieguitpolder, die in 1474 is aangelegd (Dekker, p. 255-257).

3. DE ZWAAKSE WEEL WAS ONDERDEEL VAN HET ZWAKESYSTEEM

Het oude Zwakesysteem omvatte de getijdengeulen die gelegen hebben tussen Zuid-Beveland en het eiland Borsele en tussen Zuid-Beveland en Walcheren (onderzoeksverslag van de auteur, 2015: Archeologische rapportage Poldersedijk). De monding van het Zwakesysteem lag op de plaats van het Veerse Gat, uitlopende in de toenmalige Schelde (zie afb. 2a en 2b).

Zeeland was tussen ca. 3500 voor Christus tot kort voor onze jaartelling nog geheel bedekt met een dik veenpakket bestaande uit veenruggen en veendalen. In de veendalen liepen veenstromen die het overtollige water afvoerden. Het is aannemelijk dat deze veenstromen hun oorsprong vonden op de hoger gelegen zandruggen

Afb. 2. Ontwikkeling van het Zwakesysteem tussen 0 AD en 1500 AD. (1 = de Zwake; 2 = de Schelde; 3 = Westerschelde).

net over de grens in België (zie afb.2). De afwateringsstromen liepen vanaf hier hoofdzakelijk in noordelijke richting naar de plaats van de huidige Oosterschelde. Eén van die veenstromen is de voorganger van de Zwake (Zwakesysteem) die zich tussen Walcheren en Zuid- en Noord-Beveland bevond en daar door getijwerking uitschuurde tot een getijdengeul. De voorloper van de - Westerschelde bevindt zich dan nog in een pril stadium van ontwikkeling.

Als in 837 Walcheren en Beveland apart als eilanden worden genoemd mag ervan uitgegaan worden dat daar-tussen het stroomgebied van de Zwake lag. Lange tijd werd aangenomen dat de Zwake, het water tussen Zuid-Beveland en Walcheren, is ontstaan tijdens de stormvloed van 1014 en 1134, waarbij veel schade aan het onbedijkte land zou zijn aangericht (Koch 1970 p. 493, 528, 883-886; Brand 1983 p.105-108). Doch het was bodemkundige I. Ova die aan de hand van bodemdata deze stroom van de Zwake al pre-Romeins noemde (zie afb.3.).

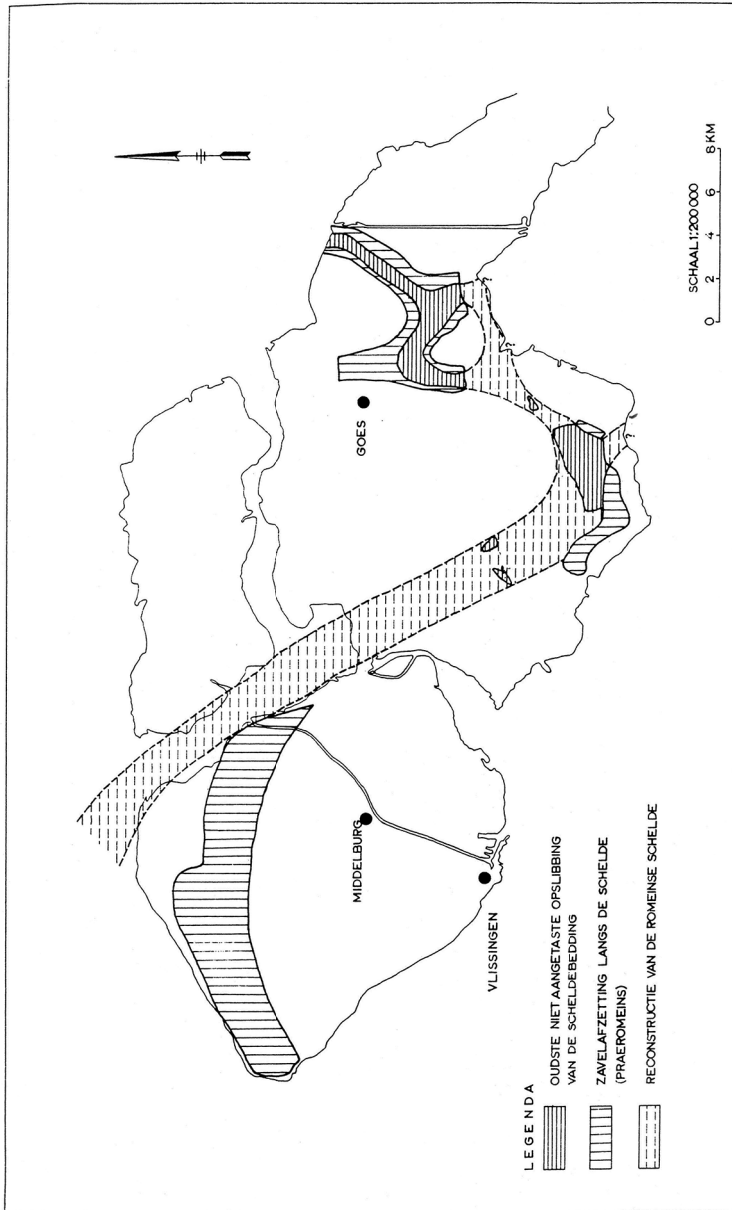
Door de ontwikkeling van de Westerschelde is het Zwakesysteem al vóór de 11e eeuw gaan verzanden. Vanwege de sterk binnenkomende vloedstromen in de Westerscheldemonding werden zand en slib in de Zwake gedeponeerd. Daarop volgden de inpolderingen die tussen de 13e eeuw en de 20e eeuw hebben plaatsgevonden.

4. DE SCHEEPVAART OP DE ZWAKE

In de 13e eeuw was de Honte (Westerschelde) voor de scheepvaart nog van weinig betekenis. Bekend is dat er in de tweede helft van de 13e eeuw door ambachtsheren verplicht geleidetol (konvoogeld) werd geheven in het oostelijk deel van de Honte. In een oorkonde van 1276 werden de tol en geleiden van Rilland, Valkenisse en Agger genoemd. De Honte was in de 13e eeuw voornamelijk van belang voor het lokale scheepvaartverkeer. Vanaf 1375 kan de Honte als geregelde vaarweg vanaf de Noordzee naar Antwerpen worden aangemerkt. (De Kraker 2002: De Westerschelde, pag. 19-20.)

In de 15e eeuw zal de Honte nog grotendeels hebben bestaan uit ondiepe geulen met platen en slikken. Tijdens eb zal het geulensysteem van de Honte nog vrijwel droog zijn gevallen. Er zal daarom mogelijk tot eind 14e eeuw scheepvaart over de Zwake tussen Middelburg en Antwerpen hebben plaats gevonden, maar dat zal door de geringe bevaarbaarheid beperkt zijn geweest tot de kleinere vrachtscheepjes. (Lases en De Kraker, 2009; TvW 18/2)

Langs de oevers van de Zwake werden vanaf ca. 1300 nieuwe polders aangelegd. Deze was dus al geruime tijd aan het verzanden. De oostelijke arm van de Zwake, waarin de Zwaakse Weel ligt, is al in 1445 tussen 's-Gravenpolder en Borsele-Baarland afgesloten; dit water was al enige tijd daarvoor door de voortdurende aanslibbing niet meer bevaarbaar.

AFB.1 DE LOOP VAN DE SCHELDE VOOR EN TUDENS DE EERSTE VERLANDINGSPHASE

Afb. 3. Pre-Romeinse Schelde volgens Steur en Ova, 1955.

5. DE LEGENDE VAN HET GEZONKEN GOUDSCHIP IN DE ZWAAKSE WEEL

De bron of oorsprong van de legende over het goudschip dat op de bodem van de Zwaakse Weel zou liggen, is niet teruggevonden. Toen het nog open vaarwater was vergingen er nogal wat schepen in de buurt van waar zich nu de tweede afdamming (1474) bevindt. Het verhaal gaat (Van IJsseldijk, p. 185) dat er een 'kwade geest' in de Zwaakse Weel zou huizen.

Vanuit dit perspectief is het niet zo vreemd dat er volksverhalen in omloop zijn gekomen. Aan de Weel werd een zekere legendarische betekenis toegekend, het werd als een heilig water beschouwd.

Volgens het verhaal verging hier een schip met een rijke lading goud en zilver. Volgens Van IJsseldijk zouden in de jaren twintig van de vorige eeuw met de inzet van 6 paarden vergeefse pogingen zijn ondernomen om een mogelijk wrak te bergen. Zwemmers beweerden dat zij houtresten van een schip op de bodem hadden aangetroffen (PZC, 20-08-1998).

Algemeen wordt aangenomen dat de Zwake een belangrijke en drukke vaarroute is geweest tussen Middelburg en Antwerpen om het tolhuis van Yersekeroord langs de (Ooster) Schelde te omzeilen. (Smallegange, 1698 p. 278.)

Helaas geeft dit volksverhaal geen zekerheid omtrent de in 1992-1993 aangetroffen restanten in de Zwaakse Weel.

Afb. 4. In 1993 aangetroffen koraal op scheepsresten in de bodem van de Zwaakse Weel.

6. MOGELIJKE VERKLARINGEN VOOR DE AANGETROFFEN SCHEEPSRESTEN

Historisch onderzoek van de Zwake - en de mogelijke afkomst van het scheepswrak - levert weinig concrete informatie op. Als er een archeologisch onderzoek van dit scheepswrak komt, moeten alle opties worden opengehouden.

- a) Het scheepswrak kan afkomstig zijn uit de periode dat de Zwake nog een bevaarbare stroom was (14e eeuw).
- b) Het is niet uit te sluiten dat het wrak een 'tamelijk recent' scheepje voor de visvangst op de Zwaakse Weel was. Het is bekend dat de Zwaakse Weel een rijk viswater was.
- c) Het is niet waarschijnlijk dat het hier om een veerboot gaat uit de periode dat dit nog open water was. Er zijn enkele veren bekend tussen Zuid-Beveland en Baarland-Borsele, onder andere tussen

's-Gravenpolder en de noordelijke dijk van Hoedekenskerke, de Westpolder (Sandberg, p. 55). Ook is een veer bekend tussen Nisse en Stelle, dat als eiland is bedijkt tijdens de aanleg van de Baarland-Nissestelpolder.

- d) Er is dus in de ontwikkeling van de Zwakegeulen en de Westerschelde een periode geweest dat er scheepvaart voor vrachtscheepjes mogelijk was. Deze periode moet ruim vóór de eerste afdamming van de Zwake in 1445 zijn geweest. Aangezien de ontwikkeling van de Honte/Westerschelde pas eind 13e eeuw lokale scheepvaart toeliet, zal de Zwake slechts korte tijd gebruikt kunnen zijn.
- e) Tijdens de stormvloed van 1530 is ook de Middeldzwakpolder ondergelopen (Dekker, p. 257). Zowel de oostelijke dam, de Lenshoekdijk, als de westelijke dam, de Zwaaksedijk, dragen kenmerken van doorbraken. Het was in de 15e eeuw al gebruikelijk een dijkgat als gevolg van een dijkbreuk te dichten met gebruikmaking van een scheepsromp (als een caisson). Misschien heeft dit hier ook plaatsgevonden.

7. NADER ONDERZOEK

Slechts aanvullend archeologisch onderzoek naar de resten van het scheepswrak, waarvan we nu de (globale) locatie kennen, kan uitsluitend geven over de afkomst ervan. De

restanten worden momenteel niet door verstoringen bedreigd, maar omdat het mogelijk kan gaan om een wrak uit de 14e eeuw is onderzoek hiervan om cultuurhistorische redenen interessant.

Als een deel van het scheepshout geborgen zou kunnen worden, kunnen we misschien antwoord krijgen op de volgende vragen.

1. Welke houtsoort betreft het en wat is de ouderdom?
2. Wat is de vorm van het scheepje en wat zijn de afmetingen?
3. Bevinden er zich nog archeologische artefacten rond en in het wrak? Dit kunnen aanwijzingen zijn voor de functie van het scheepje (vissersboot of handelschip).
4. Welk scheepstype betreft het?
5. Kunnen we door een eventueel onderzoek onze kennis over het geulrestant de Zwaakse Weel (zoals hierboven is beschreven) uitbreiden en nader onderbouwen, of bijstellen?

Al met al een kans voor de AWN onderwaterarcheologie op een locatie die niet belast is met een verbod.

Bas Chamuleau.

LITERATUUR

Beets, D.J. e.a., *Holocene ontwikkeling van de Nederlandse kust*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem 1994.
Beekman, A.A., *De wateren van Nederland*. 's-Gravenhage 1948.

Brand, K.J.J., Over het ontstaan en de ontwikkeling van de Hont of Westerschelde, in: *Zeeuws Tijdschrift*, 1983, jaarg. 33, nr. 3, p. 99-110.

Chamuleau, S.J.J., *De Poldersedijk, De westelijke dijk van de Brede Watering Bewesten Yerseke*. Kapelle 2016 (onderzoeksrapport in bewerking).

Chamuleau, S.J.J., *De Zwake en de Schelde*, 2016 (niet gepubliceerd).

Dekker, C., *Zuid Beveland. De historische geografie en de instellingen van een Zeeuws eiland in de Middeleeuwen*, Assen 1971.

Koch, A.C.F., *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*.

's-Gravenhage 1970.

Krantenbank Zeeland.nl/Zwaakse Weel, *Zwaakse Weel en Middellzwaakpolder*.

Lases, W.B.P.M. en A.M.J. de Kraker., in: *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* 18 (12-2009)2, De Westerschelde, natuurlijk? p. 25-39.

ProSes. *Ontwikkelingschets 2010 Schelde - estuarium*. Bergen op Zoom 2005. (Projectdirectie ontwikkelingschets Schelde-estuarium).

Sandberg, G.F., *Overzetveren in Zeeland*, Arnhem 1978.

Smallegange, M., *De Nieuwe Cronyk van Zeeland*. Middelburg 1696

Steur, G.G.L. en Ova, I., Afzettingen uit de pre-Romeinse transgressieperiode en hun verband met de loop van de Schelde in Midden Zeeland, in: *Geologie en mijnbouw*, NS, 22 (1960) p. 671-678.

IJsseldijk W.E.P. van, *Oude Boerderijen in Zeeland*. Goes 1975.

Een nieuw leven voor de Buitenwallen van Sluis

INLEIDING

Waar zou Sluis zijn zonder haar wallen? Een vraag die eigenlijk niemand stelt, omdat de wallen onlosmakelijk verbonden zijn met de stad. Het lijkt erg vanzelfsprekend dat ze er liggen en altijd zullen liggen. Niets is minder waar. Er waren tijden waarin de stadswallen door het gemeentebestuur als last werden ervaren en daarom moesten verdwijnen. De inwoners hebben zich echter massaal tegen deze plannen verzet en daarom kunnen we tot op vandaag genieten van al dat moois wat om het centrum van Sluis heen ligt. Het landschap rondom Sluis vertelt het verhaal van de ontwikkeling van de stad, te beginnen bij de haven in de late middeleeuwen, de versterkingen in de Tachtigjarige Oorlog en de Franse tijd. Zichtbaar waren de stadswallen met een aantal stadspoorten. In 2016 werden in opdracht van de Provincie Zeeland de buitenwallen meer zichtbaar gemaakt. Daarbij werd ook archeologisch onderzoek uitgevoerd en kwamen onverwachte middeleeuwse sporen en vondsten aan het licht.

Waarom worden de buitenwallen zichtbaar gemaakt? De meeste toeristen komen echter niet naar Sluis om over de wallen te lopen of om de geschiedenis van Sluis te ontdekken. Ze

AFB01. Resten van de Stenen Beer aan de zuidzijde van Sluis. Deze is onderdeel van de Westpoort. Ze werd in 1437 verwoest en is later weer opgebouwd. (Bron: Edufact 2015).

vertoeven vaak in het centrum van de stad waar vele winkels en horecagelegenheden zijn en komen meestal niet veel verder dan deze zones en de parkeerterreinen. Een klein aantal toeristen is zich wel bewust van de hoofdomwalling waarover een wandelpad loopt. Tot voor kort totaal onbekend was de buitenste omwalling van de stad, de oude haven en de kasteelterreinen direct ten noorden van de stad. Deze worden nauwelijks benut en

bieden een groot potentieel voor cultuurhistorie, landschap en natuurbeleving. Binnen het centrum zijn immers ook erg mooie monumenten te zien, zoals het Belfort van Sluis. Het is een uitdaging om de vele toeristen die jaarlijks naar Sluis komen ook geïnteresseerd te krijgen in al het moois wat aan de rand van de stad ligt en kort daarbuiten. Met andere woorden: hoe wordt Sluis nóg leuker?

KORTE HISTORIE VAN DE STAD SLUIS

Laten we eerst even kennismaken met een korte historie van de stad Sluis.

Lamminsvliet

In de 13e eeuw maakt de Vlaamse kuststreek economisch een bloeiperiode door. Aanvankelijk is Aardenburg het belangrijkste handelscentrum, vanwege haar goede bereikbaarheid vanuit het Zwin (via de Ee) en de verbindingswegen met Brugge, Maldegem, Oostburg en IJzendijke. Omstreeks 1200 ontstaat op de linker Zwinoever het stadje Mude, het latere Sint Anna ter Muiden. Pas in de tweede helft van de 13e eeuw ontwikkelt zich tegenover Mude de nederzetting Sluis. Aan het eind van de 13de eeuw komt hier, op de kruising van het Zwin met de Vaart naar Damme, een tolkantoor en een goederenoverslagplaats. De nederzetting dankt haar naam aan de uitwateringssluis ter plaatse. Deze sluis, gesitueerd onder de Vismarkt, werd gebouwd aan de monding van een waterweg die het overtollige water van de Bewester Ee polder in het Zwin loosde. Sluis wordt pas in 1290 voor het eerst vermeld in een oorkonde. Dan krijgt Sluis van Brugge het stadsrecht en wordt tot vrije stad verheven. Hierdoor ontstaat kennelijk de behoefte om de stad van een nieuwe, meer sprekende naam te voorzien: Lamminsvliet. De nieuwe naam raakt echter nooit ingeburgerd en na 1324 wordt Lamminsvliet enkel nog door het stadsbestuur gebruikt in zeer plechtige stukken, gericht aan de graaf van Vlaanderen.

De opkomst van Sluis

De 14e eeuw wordt gekenmerkt door vele oorlogshandelingen en sociale oproeren. Dit gaat ten koste van de kleine steden, maar ook het platteland ondervindt hiervan de invloed. De periode van grote ontginningen is voorbij en de bevolkingsgroei stagneert. Sluis blijkt deze periode echter vrij goed te doorstaan, al blijven oorlogshandelingen haar niet bespaard. In het begin van de 14e eeuw overvleugelt Sluis al gauw de steden Aardenburg en Damme. Uit vrees voor deze snelle ontwikkeling wordt de stad in 1323 door de Bruggelingen in brand gestoken. Desondanks kent Sluis in de 14e eeuw grote economische voorspoed vanwege haar machtige sleutelpositie aan het Zwin. De stad ontwikkelt zich in deze eeuw in snel tempo vanuit de oudste straat, de Zuiddijkstraat, die oorspronkelijk een zeekering was. Om een aanval als die van 1323 te voorkomen verleent graaf Lodewijk van Vlaanderen in 1382 aan Sluis toestemming om de stad met een gracht en aarden wallen te omringen. Met de aanleg van de wallen wordt ook extra terrein bij de stad getrokken: de Oost- en Zuidkeure. Wanneer in 1386 Philips de Stoute de stad in eigendom verwerft, wordt Sluis een grafelijke stad. Datzelfde jaar wordt op de oostoever van het Zwin een start gemaakt met de bouw van een kasteel. Dit aanzienlijke vestingwerk, gebouwd in opdracht van de Franse koning Karel VI, moet het handelsverkeer tussen Brugge en Engeland controleren. Het Kasteel is uitgevoerd als een citadel en vertoont veel

overeenkomst met de Bastille te Parijs, uit dezelfde periode. Het Kasteel meet 80 bij 86 meter, de muren zijn bijna vier meter dik en 15 meter hoog. Het krijgt twee aangebouwde poorten en in totaal 16 torens.

Stormvloeden

De 14e eeuw betekent echter ook de aanvang van een omvangrijke transgressieperiode waarvan de stormvloed van 1375/76 en 1394 belangrijk zijn. Er gaat land verloren. Het

AFB02. Slag bij Sluis omstreeks 1342. Miniatuur uit Kroniek van Jean Froissart uit de 15e eeuw.

Bij oorlogsconflicten met de Engelsen in 1405 en 1436 blijkt dat de wallen niet voldoende versterking bieden. Omstreeks 1440 wordt de stad dan ook voorzien van een zware vestingmuur.

ambacht Aardenburg en de stad Sluis ondervinden echter weinig last van deze stormvloeden. In 1404 is het wel raak. Een stormvloed richt aanzienlijke schade aan: de dijken bij het Kasteel worden doorbroken. Na de

stormvloed uit het begin van de 15e eeuw wordt grote aandacht besteed aan het herstel van de dijken en aan kustverdediging. De bekende verwoestende Sint Elisabethsvloeden uit 1421 en 1424 richten in het Vlaamse kustgebied dan ook weinig schade aan.

De verzanding van het Zwin

In de loop van de middeleeuwen verzandt het Zwin steeds meer. Dit bemoeilijkt de scheepvaart van en naar Brugge en Damme. Aanvankelijk werkt dit in het voordeel van Sluis,

*AFB03. Filips de Schone
(Bron: Wikimedia Commons).*

dat als overslaghaven gouden tijden doormaakt. Maar uiteindelijk verzandt het Zwin ook ter hoogte van Sluis en wordt ook Sluis moeilijk bereikbaar vanuit zee. De welvaart van de stad lijdt hieronder zo erg, dat in de tweede helft van de 15e eeuw de schuldenlast stijgt. Tegen het einde van de 15e eeuw wordt deze last dermate hoog dat de stad zichzelf overdraagt aan Filips de Schone en bij de domeinen van het graafschap Vlaanderen wordt gevoegd. De eens zo machtige handelsstad is rond 1500 gekrompen tot een vissershaven waar kaakharing wordt verhandeld.

Zoete of Varsche Vaart

In de 16e eeuw onderneemt Brugge nog pogingen om de scheepvaart opnieuw mogelijk te maken. In 1566 wordt een nieuw kanaal naar Sluis voltooid, de Zoete of Varsche Vaart. Om de weg naar zee volledig te kunnen beheersen koopt Brugge de stad Sluis van Philips II, koning van Spanje en heer der Nederlanden. De hereniging met Brugge duurt tot 1584, wanneer Brugge tot overgave wordt gedwongen door Alexander Farnese, opperbevelhebber van het Spaanse leger in de Nederlanden. De Tachtigjarige Oorlog is dan in volle gang.

Sluis tijdens De Opstand

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog wordt het aanzien van de stad Sluis flink veranderd. Het optreden van de watergeuzen in de jaren '70 van de 16e eeuw brengt het stadsbestuur van Brugge en de magistratuur van de Brugse Vrije ertoe enige maatregelen

te nemen ter beveiliging van het gebied. Daartoe behoort ook de versterking van de stad Sluis. De kosten die hieraan verbonden zijn nemen de beide besturen voorlopig voor hun rekening in de hoop dit later van de bede van de graaf te kunnen aftrekken. Met de uitvoering wordt in 1573 een begin gemaakt, waarbij de leiding in handen is van ingenieur Jan Faiet. Wat de werkzaamheden precies inhielden, is niet duidelijk, maar blijkbaar waren ze niet voldoende, want enige weken na de oplevering vindt opnieuw een aanbesteding plaats voor een verdere verbetering. Daarna wordt gedurende drie jaren aan de vesting gewerkt. Onder meer worden een oude vestingmuur bij de zoutketen vervangen, een bij het Kasteel gelegen bastion vergroot en een ingezakte wal hersteld. Ook na de Pacificatie van Gent (1576) worden de werkzaamheden voortgezet. In 1577 is hiermee ingenieur Abraham Andriessen belast. Aan de zijde van het Zwin komt een gebastioneerd tracé van aarden wallen volgens het Oud-Nederlandse Stelsel tot stand (zie afbeelding 5). In 1579 voltooit Jan Cornelis het bastion bij de Sint-Janspoort en laat hij tussen dit bastion en de poort een wal aanleggen. Voor de Sint-Lievenspoort en de Vissers- of Mudepoort, respectievelijk ten noorden en ten zuiden van de haven, worden bastions gebouwd. De Smedepoort wordt in 1580 afgebroken en vanaf deze plaats komt er een wal naar het bastion bij de Visserspoort. Deze aarden wal is een voet hoger dan de voormalige weergang en krijgt een borstwering met een breed-

te van zes voet. Voor de Westpoort wordt omstreeks 1580 een schans aangelegd, die aanvankelijk Sint-Anna heet, maar later de naam Bekaf krijgt. Het bezit van deze schans blijkt van groot belang. Van hieruit beheerst men zowel de overzijde van het Zwin als een belangrijk deel van de stad. Wanneer Spaanse troepen onder Farnese tijdens het Beleg van Sluis in 1587 de schans innemen, ziet de Staatse bezetting zich spoedig daarna gedwongen de vesting over te geven.

Sluis in Spaanse handen

Vier jaar later wordt de Grote- of Blauwe toren bij de Westpoort geslecht om plaats te maken voor een bastion. Aan de landzijde worden de Oost-, de Zuid- en de Westpoort versterkt met vooruitgeschoven vestingwerken.

Aan de overzijde van het Zwin, waar de Toren van Bourgondië had bestaan, wordt de Noordschans of het Klein Pas aangelegd. De plaats ervan wordt ook wel Tonnenberg genoemd, omdat de borstweringen op de weke grond langs de waterlijn waren versterkt met tonnen gevuld met aarde. Iets meer zuidwaarts, tegenover de Nicolaastoren, wordt de Grote Schans opgeworpen, later het Groot Pas genoemd. De aanleg van de verdedigingswerken wordt bekostigd met de opbrengst van de verkoop van het goud- en zilverwerk van de gilden, terwijl ook enkele bezittingen van de rooms-katholieke kerk te gelde worden gemaakt. Bovendien wordt de plaatselijke bevolking gedwongen te helpen bij de aanleg van de werken.

De transformatie van Sluis

In 1604 dwingt prins Maurits de Spanjaarden tot overgave van de stad. Sluis valt dan definitief in Staatse handen. Sluis wordt een garnizoensstad en één van de belangrijkste vestingen in Staats Vlaanderen, maar de functie van havenstad komt volledig te vervallen. Prins Maurits stelt de Raad van State voor de vestingwerken van de stad met spoed te verbeteren. Nadat hiermee is ingestemd wordt aan de landzijde, over het tracé van de middeleeuwse grachten, een wal opgeworpen met daarin zeven hele bastions en één half. Dit laatste werk ligt bij het Kasteel. Het Oranjestadion is meer een batterij en wordt daarom doorgaans aangeduid met Westbatterij. Voor deze batterij wordt een buitenste omwalling aangelegd waarin de schans Bekaf wordt verwerkt. De Oost-, Zuid- en Westpoort blijven, maar komen op een andere plaats te staan en krijgen een andere vorm. De binnengracht krijgt een contrescarp met daarbuiten een smalle buitengracht. Ook het Kasteel krijgt een aarden wal, die aansluit op de zeedijk. Aan de kant van het Zwin ligt vanaf het Kasteel zuidwaarts een aarden wal met vijf bastions. Voor de noordelijke vier bastions is een gracht met contrescarp gegraven in de aanslibbing van het Zwin. In de wal is een sortie met de naam Waterpoort. Hierop sluit een brug aan over het Zwin, die de verbinding vormt met het Groot- en Klein Pas. Aan de noordzijde lag bij het Kasteel de Ketenpoort, waardoor het veer naar het eiland van Cadzand ging. Aan de overzijde van het Zwin,

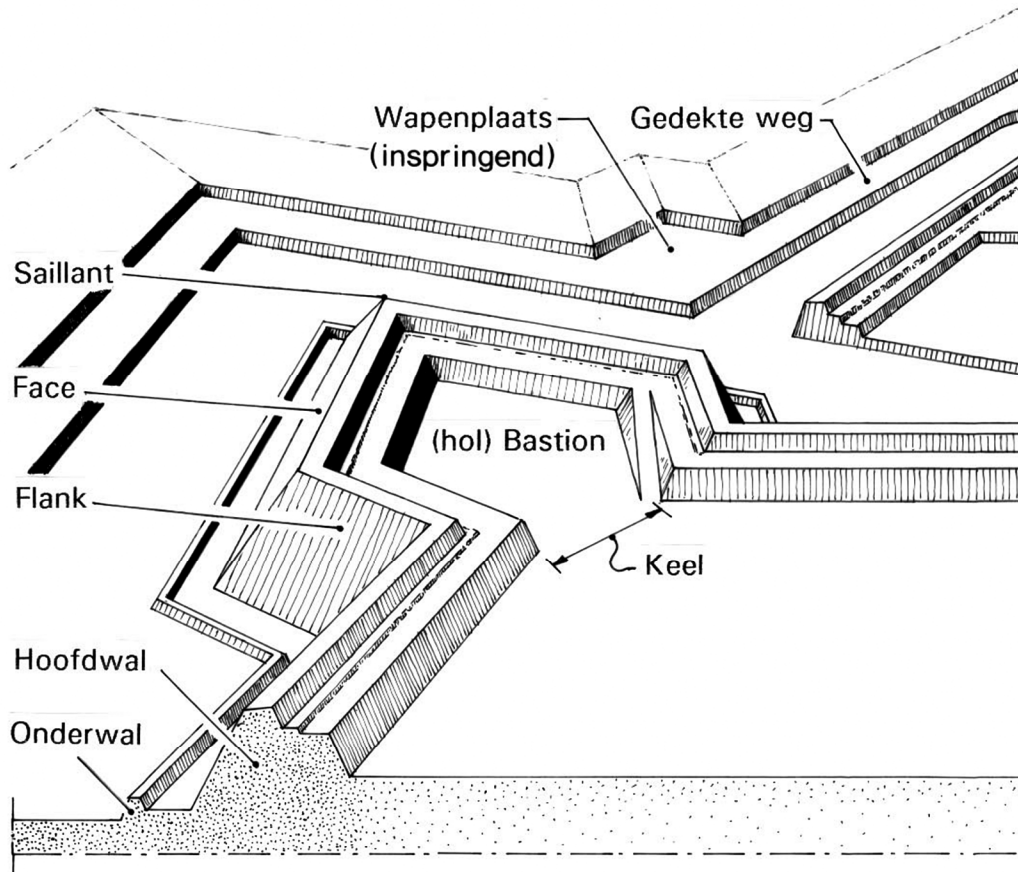
AFB04. Menno van Coehoorn door Caspar Netscher (Bron: Wikimedia Commons).

het Pas, wordt ter plaatse van de voormalige Toren van Bourgondië een hoornwerk aangelegd (Het Klein Pas). Iets zuidelijker verrijst een kroonwerk (Het Groot Pas).

Menno van Coehoorn en het Nieuw-Hollands stelsel

Tussen 1699 en 1702 werd het verdedigingsstelsel verder uitgebouwd door Menno van Coehoorn. De courtines werden beschermd door zeven ravelijnen en een couvre-face, de laatste stamde uit een vroegere periode. De ravelijnen droegen de namen van de provincies. Daarvoor lagen contregardes en een bedekte weg met wapenplaatsen. Het gehele stelsel was voor-

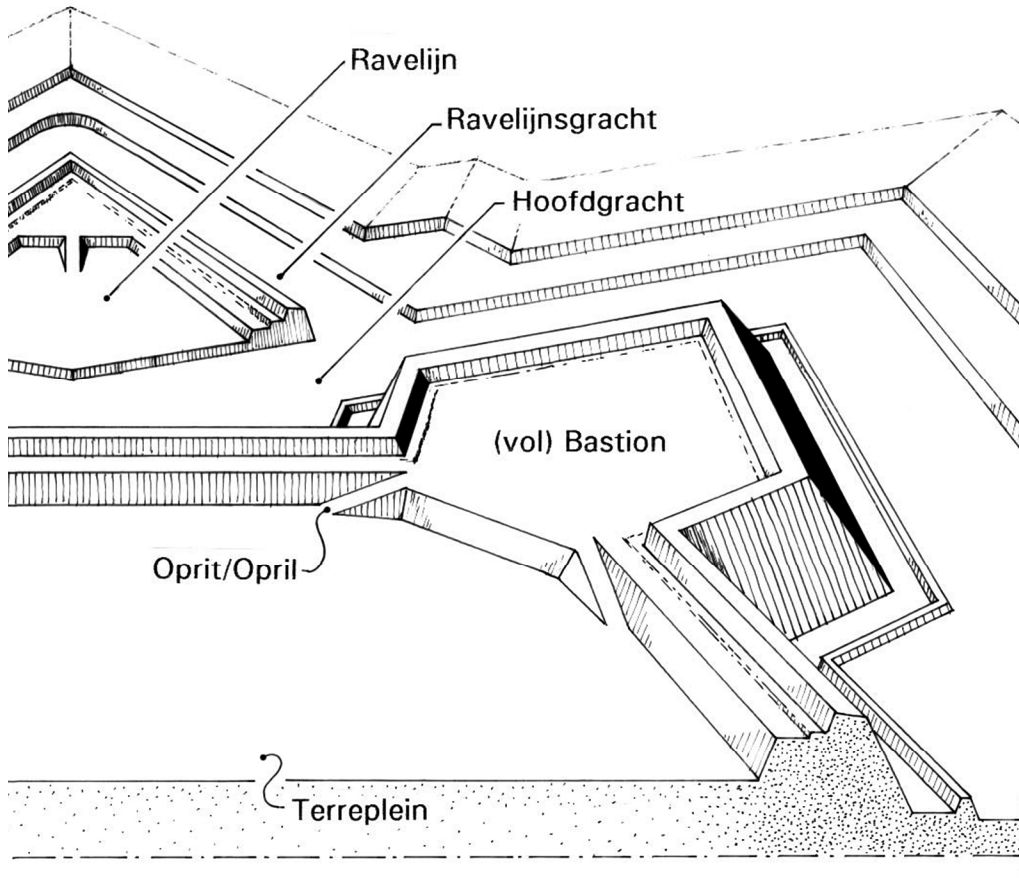
VOORBEELD 1/2e GEBASTIONEERD FRONT (oud-Nederl)

AFB05. Het Oud-Nederlands Stelsel (Bron: Stichting Menno van Coehoorn).

erlands)

Niet op schaal

AFB06. Zicht op de voormalige haven van Sluis anno 1794. Sluis wordt belegerd door Franse troepen. (Bron: Gemeentearchief Sluis).

zien van natte grachten. Ook aan de kant van het Zwin kwam voor de bastions een gedekte weg. De beide Pasforten aan de overzijde van het Zwin werden verbonden met een wal met een gebastioneerd tracé. Deze wal werd beschermd door een natte gracht, ravelijnen, contregardes, tenailles, lunetten en een bedekte weg. Ook kwam een 850 meter lange Linie van Communicatie naar het fort Sint-Donaas tot stand. Aan de oostzijde van Sluis lag een kade, trangel genoemd, die bij inundatie het inundatieveld bij de stad, dat gevoed werd met zoet water uit de Aardenburgse Vaart, moest scheiden van de grotere

zoute inundatie. Aan de westzijde van het Zwin, dus in het front van het Grote en het Kleine Pasfort, was alleen een zoute inundatie voorzien. In de 18e eeuw werden de torens van het Kasteel op één na gedeeltelijk afgebroken en de overblijvende delen met een laag aarde bedekt. Hierdoor waren de mogelijkheden verbeterd om geschut te plaatsen. In het Kasteel was in deze tijd ook het woonhuis van de gouverneur. In latere jaren werden voornamelijk onderhouds- en herstelwerkzaamheden uitgevoerd, zodat met de modernisering door Menno van Coehoorn de ontwikkeling van Sluis als vesting vrijwel eindigde. De

Fransen droegen in 1749 de vesting weer aan de Republiek over. Na de inlijving bij Frankrijk in 1795 verloor de vesting haar functie, waarna in 1816 de formele opheffing volgde. Hierna werden de restanten van het Kasteel afgebroken, terwijl alle vestingwerken met een laag aarde werden bedekt.

Oostenrijkse Successieoorlog en Franse Tijd

Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) dwongen de Fransen de stad in april 1747 tot overgave. In januari 1749 ontruimden de Fransen de vesting weer. Na de teruggave van de vesting aan de Republiek werden aan de zuidzijde bij de Westbatterij nog enkele verbeteringen aangebracht. In 1782 dreigde er een conflict met Oostenrijk over onder andere de sluiting van de Schelde en de grenscorrecties van 1718. Alleen het iets oostelijker, langs de Damse Vaart gelegen, fort Sint-Donaas werd door Oostenrijkse troepen bezet. De stad bleef een beleg bespaard. In 1794 werd Sluis door Franse troepen na een drie weken durend beleg (met hevige beschietingen) ingenomen. Het maakte door het Haags Verdrag deel uit van Frankrijk en werd ingedeeld in het Departement Schelde. In de Franse Tijd verloor de vesting haar functie. Ze lag nu immers “middenin” Frankrijk en niet langer in frontiergebied. De Franse aanwezigheid eindigde in mei 1814.

Sluis in het Koninkrijk der Nederlanden

Vanaf 1815 maakt Sluis deel uit van de Provincie Zeeland. Een jaar later volgde de formele opheffing van de vesting. De restanten van het Kasteel werden afgebroken. In de beginfase van de Belgische Afscheiding trokken ongeregelde Belgische milities onder commando van De Pontécoulant op 30 oktober 1830 Sluis binnen. Een dag later werden zij bij Oostburg door Nederlandse troepen teruggedreven, waarna ze Sluis en omliggend gebied weer verlieten.

In 1861 werd de haven ingepolderd en drie jaar later volgde de inpoldering van het Zwin. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was Nederland weliswaar neutraal, maar Sluis werd op 1 oktober 1917 toch getroffen door bommen die bij vergissing door een Brits vliegtuig waren afgeworpen. De schade bleef beperkt tot de vernieling van enkele huizen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef Sluis niet gespaard, geallieerde bombardementen verwoestten een groot deel van de stad. In 1995 ging Sluis deel uitmaken van de gemeente Sluis-Aardenburg. In 2003 kwam één gemeente in West-Zeeuws-Vlaanderen tot stand, die de naam Sluis kreeg.

drs. Nathalie de Visser.
Senior KNA Archeoloog bij de Provincie Zeeland.
Erfgoedcoördinator bij het Project Zwinstreek Zonder Grenzen.

Het vervolg van dit artikel kunt u lezen in ZWH 101.

Nawoord

20 JAAR ZUIDWESTERHEEM DIGITAAL

Tot eind jaren '90 van de vorige eeuw maakte Leida Goldschmitz Zuidwesterheem middels plak- en knipwerk van en op papier. Daarna nam ik de opmaak van haar over en realiseerde deze in een softwareprogramma op de computer. Sindsdien komt ons clubblad digitaal tot stand.

De oudste vermelding die ik heb kunnen vinden van een digitale Zuidwesterheem, dateert van juni 1999. Deze notitie komt voor in een index (Excel) van reserve kopiebestanden die ik indertijd maakte van mijn 3,5" diskettes. Helaas ontbrak het mij in de voorbereidingstijd van dit nummer aan tijd om te onderzoeken of ik de desbetreffende diskettes nog heb.

Na enig speurwerk stelde ik vast dat nummer 38 (maart 2003) de oudst voorkomende digitale Zuidwesterheem is, die ik als Publisher bestand op één van mijn externe harde schijven heb staan.

Voor zover ik heb kunnen nagaan, verschenen er elk jaar 4 edities, behalve in 2013 en 2017 toen er maar 3 werden gemaakt. Wegens vakantie of andere beslommingen schoof de verschijning van een editie wel eens een maand op. Overigens verscheen in 2014 het jubileumnummer t.g.v. het 25-jarig bestaan van Zuidwesterheem. Dit is de editie van december 2013 die pas het daaropvolgend volgend voorjaar gereed was.

Helaas heb ik dit voorjaar (Leida had me er al eens voor gewaarschuwd!) een uitglijder gemaakt door wel het volgnummer, maar niet de jaargang te veranderen op het eerste nummer van 2019. Op deze wijze verschenen er maar liefst 7 nummers binnen jaargang 30! Waarvoor mijn welgemeende excuses. Inmiddels heb ik in haast de jaargang van dit jubileumnummer aangepast...

Tot slot wil ik iedereen van harte bedanken die heeft meegeholpen aan het tot stand komen van niet alleen dit 100ste nummer, maar uiteraard ook alle voorgaande. Een speciaal woord van dank geldt Leida Goldschmitz die als eindredactie met veel geduld en volharding vele uren stak in het redigeren van de teksten. Daarnaast ook dank aan allen en met name Leo den Heijer die de afgelopen jaren vele fraaie foto's beschikbaar stelden ter verluchting van ons clubblad.

Niek Beeke.

De (publieks)activiteiten van AWN afdeling Zeeland worden mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Provincie Zeeland.

Kopij voor de volgende Zuidwesterheem kunt u tot 19 februari inleveren bij de leden van het bestuur. Bij voorbaat harte-dank voor uw bijdrage!

Ere-voorzitters van onze vereniging:
J. van Hinte † en J. van den Berg †

ADRESSEN BESTUUR AWN-ZEELAND C OLOFON

a. Voorzitter:
vacant

b. Penningmeester:
N. (Niek) Beeke
Rotterdamsekaai 65 a
4331 GN Middelburg
tel.: 0118-639040
niekbeek@xs4all.nl

c. Secretaris:
D. (Dicky) de Koning-Kastelijn
Populierestraat 47
4431 CL 's-Gravenpolder
tel.: 06-28615255
secretariaat@awnzeeland.nl

d. Lid:
T. (Ton) Ruigrok
tonruigrok@gmail.com

Redactie: Leida Goldschmitz (eindredactie) en Niek Beeke.
Zuidwesterheem is de kwartaaluitgave van de AWN-afd. Zeeland, een blad voor en door leden van de afdeling en andere geïnteresseerden.
De auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Het bestuur behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen te weigeren of in te korten, dit uiteraard in overleg met de auteur.

